

- Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* Київ: Інститут історії України, 2007 р. Вип. XIV. С. 301–308.
5. Кривошея І. Джерела до історії та генеалогії шляхти Правобережної України: список родів, внесених до родовідної книги Київської губернії по Уманському повіту кінця XVIII – першої третини XIX ст. *Генеалогічні записки*. Львів, 2012. Вип. 10. С. 36–44.
  6. Лобко О. Еволюція маєткового комплексу графів Потоцьких (герб Пилява) у Правобережній Україні 1830–1917 рр. *Дух і література*. Польські студії. № 20. Київ, С. 13–46.
  7. Павлюк В. Магнатурія Волині в умовах розвитку ринкових відносин у другій половині XIX ст. *Український історичний журнал*. № 1. Київ, 2001. С. 102–108.
  8. Петренко О. С. Панський маєток на Східному Поділлі наприкінці XVIII – у першій третині XIX ст.: соціально-економічні та етноконфесійні відносини: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01; НАН України. Ін-т історії України. Київ, 2005. 19 с.
  9. Темірова Н. Р. Промислове підприємництво у поміщицьких господарствах українських губерніях на зламі XIX–XX ст. *Історичні і політологічні дослідження*. 2014. № 1–2. С. 64–72.
  10. Чубіна Т. Д. Рід Потоцьких в Україні (Тульчинська лінія). Черкаси: Черкаський ЦНТЕУ, 2008. 512 с.
  11. Чубіна Т. Д. Рід Потоцьких в Україні (Тульчинська лінія): суспільно-політичні та культурологічні аспекти: дис... д-ра іст. наук: 07.00.01. Черкаси, 2008. 407 с.

Лук'яненко Володимир

ДОБРОЧИННО-МЕЦЕНАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ ПОТОЦЬКОГО

Анотація. Мета дослідження – розглянути добродійно-меценатську діяльність Миколи Потоцького. Магнат Микола Потоцький був суперечливою постаттю, однак його добродійна довготривала й широкомасштабна діяльність на користь української культури визначає його місце в когорті видатних українських меценатів.

Ключові слова: меценатська діяльність, мистецтво, скульптура, культура, фінансова підтримка.

Abstract. The purpose of this study examines philanthropy activity of Mykola Pototskyi. Magnate Mykola Pototskyi was a controversial figure, but his long-term and large-scale charitable activity in favor of Ukrainian culture determines his place in a cohort of prominent Ukrainian philanthropists. Among the motivating factors that led to the selection of patronage objects moral, religious, aesthetic and patriotic ones dominated.

Keywords: philanthropy activity, art, sculpture, culture, financial support.

У сучасному світі політичні, економічні, наукові та культурні відносини між Україною і Польщею певною мірою можуть бути прикладом добросусідства і партнерства в Європі й у світовій спільноті. У цих відносинах відіграє українська і польська історична пам'ять та свідомість, які сприяють усебічному переосмисленню подій та явищ минулого та сьогодення в міжнародних стосунках.

Нині спостерігається особливе підвищення інтересу українців та поляків до спільної україно-польської історії та культури не лише в

професійних сферах діяльності, а й на побутовому рівні спілкування пересічних громадян.

Дослідження суспільної та благодійної діяльності XVIII–XIX ст. – перспективний і актуальний напрям сучасної історичної науки. Потоцькі, нащадки польських магнатів, маючи всі права загальноросійського дворянства, відігравали помітну роль у житті не лише свого регіону, а й держави загалом.

Історія роду Потоцьких дотепер залишається малодослідженою. Поворотним пунктом у вивченні історії представників родини Потоцьких стали розвідки А. Ю. Ролле [1]. Однак, при уважнішому аналізі праці Ролле викликають суперечливі оцінки. Найбільш ґрунтовними на сьогодні є праці польського історика Є. Лоека [8].

Розрізнені відомості про меценатську діяльність окремих історичних осіб містить дорадянська українська історіографія – праці В. Антоновича [2], Д. Багалія [3], Ф. Лебединцева [7].

Проблема доброчинності й меценатства починає привертати увагу українських дослідників лише наприкінці 1980-х рр., а після проголошення державної незалежності стає в Україні актуальним предметом наукових досліджень. На початку XXI ст. з'являється ряд наукових публікацій, автори яких вивчають окреслену проблему – праці Н. Яковенко [11], Т. Чубіної [10], Н. Колосової [5].

Метою нашої роботи є дослідження доброчинно-меценатської діяльності магната Миколи Потоцького.

Наприкінці XVIII ст. Україна втрачає будь-які ознаки національної держави, її територія розділяється між Росією, Польщею та Австрією. Культура, мова, церква й меценатство як джерело їхньої підтримки потрапляють під жорсткий контроль з боку домінуючих держав.

Серед українських і польських магнатів-меценатів XVIII ст. траплялися суперечливі постаті, котрі, з одного боку, виявляли себе жорстокими кріпосниками, кривдниками народу, а з іншого – видатними доброчинцями у сфері культури [5, 27]. До таких належав, зокрема, Микола Василь (Базилій) Потоцький (1707 чи 1708–1782), староста канівський і богуславський, католик, який прийняв греко-католицизм, польський аристократ, який перейшов в українство. Безчинства М. Потоцького як магната-самодура такі ж очевидні, як його внесок у розвиток храмового будівництва та львівської скульптурної школи. Видатні скульптори XVIII ст. Пінзель (Іоанн Георгій Пільзе), Франсиск Оленський розвивали свій талант саме на творчих «фабриках» М. В. Потоцького [4, 6].

М. В. Потоцький був третім за розміром статків у тогочасному роді Потоцьких: власником замків і міст Бучач, Гологори, Золотий Потік. У двох замках в м. Бучач містилася головна резиденція магната. Замолоду він відзначався скандальною поведінкою, розгульним життям, жорстокою поведінкою із дрібною шляхтою, селянами і єврейським населенням. Палац М. В. Потоцького в Бучачі (нині Тернопільська обл.) здобув недобру славу як місце гучних бенкетів та оргій. Дослідники припускають, що переломним

моментом у житті магната став випадок, коли він у люті вбив дівчину, названу в українській народній баладі Бондарівною. Нібито відтоді на знак спокути М. В. Потоцький почав активно займатися меценатською діяльністю, вкладаючи значні кошти в будівництво та оздоблення храмів.

Історичну постать М. В. Потоцького позитивно характеризує те, що він не брав участі у Барській конфедерації, котра спричинила в Україні гнівну протидію в формі повстання гайдамаків. Він демонстративно позиціонував себе як шляхтич-«неформал», намагався наслідувати якісь елементи козацького побуту, розмовляв переважно руською мовою [9, 14].

Н. М. Яковенко зазначає, що саме М. В. Потоцький започаткував процес переходу частини польської шляхти в українство. В своїх працях дослідниця зазначає, що саме на кінець XVIII ст. припадають... перші прояви «дивацтв» з-поміж осіб польського походження, які починали виключно ідентифікувати себе з українською стороною. Початок цьому, на думку вченої, поклав герой відомої балади про Бондарівну, канівський староста Микола Потоцький. У 1773 р. магнат-«неформал» перейшов із католицького обряду на унійний і став щедрим ктиторм Почаївської Лаври [11, 476].

Окрім фундування Почаївської лаври, М. В. Потоцький збудував у м. Городенках греко-католицьку церкву і костел із кляштором для театинців і греко-католицьку церкву. У 1753 р. зафундував монастир Василіан у м. Бучачі, надавав фінансову підтримку вірменській парафії в Городенці, домініканському монастирю у Підкамені, Тисмениці, костелу, церкві Юрія та убогих у Гологорах тощо [6, 134].

Важливою ділянкою меценатської діяльності Миколи Потоцького є організація в його маєтку в Бучачі мистецьких майстерень («фабрик»). Саме в цих майстернях активно і плідно працювали видатні представники львівської скульптурної школи.

Близько 1750 р. при дворі магната в м. Бучачі з'явився Майстер Пінзель, котрий знайшов в особі М. В. Потоцького щедрого замовника й мецената, який добре розумівся на мистецтві скульптури й умів цінувати талант. У співдружності з львівським архітектором Бернардом Меретином Пінзель творив упродовж десятиліття. Саме на замовлення М. В. Потоцького Пінзель виконав свої перші роботи на західних землях України. До них можна зарахувати ансамбль дерев'яної скульптури в Городенці та групу кам'яних фігур для ратуші в Бучачі. Українські дослідники наголошують, що умови праці, атмосфера, створена меценатом у його мистецьких «фабриках», значною мірою посприяли реалізації таланту Майстра Пінзеля. Науковець Б. Г. Возницький зазначає, що саме через меценатську діяльність Миколи Потоцького Пінзель створює шедеври, рівних яким важко знайти в Центральній і Західній Європі [4, 28].

У 1759–1760-х рр. Майстер створює кінну статую св. Юрія для новозбудованого собору св. Юра, різбить дерев'яний ансамбль вітваря в с. Городовиці під Львовом. Після смерті архітектора Б. Меретина – керівника «фабрики» (будівництва) – Пінзель повертається до Бучача, де разом зі своїм помічником, львівським скульптором Антоном Штилем,

робить два вівтарі для м. Монастириська. У 1763 р. різбить дерев'яну скульптуру вівтаря св. Миколая в бучацькому кафедральному костелі. Після переходу М. В. Потоцького у греко-католицький обряд Пінзель здійснює ряд замовлень для оформлення церков у Городенці та Бучачі [6, 137].

Продуктивні творчі стосунки з меценатом М. В. Потоцьким мали учні та послідовники Майстра Пінзеля – львівські скульптори.

В одному з листів до Почаївського монастиря скульптор львівської школи Матвій Полейовський, характеризуючи мецената, писав: «Його величність фундатор наполіг на тому, щоб я почав сницарську роботу в Почаївській церкві, тому що цінував мою майстерність, знаючи мене з дитячих літ навчання сницарці та архітектурі в його метрів, які при його фабриках повмирали» [9, 220].

Отже, магнат Микола Потоцький був суперечливою постаттю, однак його добродійна довготривала й широкомасштабна діяльність на користь української культури визначає його місце в когорті видатних українських меценатів. Меценатська діяльність магната була спрямована головним чином на будівництво й оздоблення католицьких і греко-католицьких храмів, забезпечення продуктивної роботи запровадження у його маєтках творчих майстерень («фабрик»), підтримку видатних представників двох поколінь майстрів львівської скульптурної школи. Серед спонукальних чинників, що зумовили вибір об'єктів меценатської діяльності, домінували: морально-релігійні, естетичні й патріотичні мотиви.

Вивчення меценатської діяльності Миколи Потоцького має суттєве значення для виховання кращих патріотичних традицій меценатства і суспільно-благодійної діяльності серед сучасних українських філантропів.

Джерела та література

1. Antoni J. [Rolle]. Dwor tulczyński. *Wyborpism*. Т. II. Krakow, 1966.
2. Антонович В. Про козацькі часи на Україні. Київ: Дніпро, 1991. 238 с.
3. Багалій Д. Історія Слобідської України. Харків: Дельта, 1993. 255 с.
4. Возницький Б. Г. Франсис Оленський – львівський скульптор другої половини XVIII ст.: каталог виставки. Львів, 1995. 31 с.
5. Колосова Н. А. Микола Потоцький як магнат та меценат. *Культура і сучасність*. 2017. № 1. С. 26–30.
6. Лазечко П., Лазечко Л. Меценати української культури. *Дзвін*. 2003. № 11–12. С. 133–138.
7. Лебединцев Ф. Братства. Исторический обзор братств от первого их появления до настоящего времени. *Киевские епархиальные ведомости*. 1862. № 8–10. С. 258–274, 310–325, 353–359.
8. Lojek J. Potomkowie Szczesnego. *Dzieje fortune Potockich*. 6-e wyd. Warszawa, 1995.
9. Слабошпицький М. Українські меценати: Нариси з історії української культури. Київ: В-во М. Коця, В-во «Ярославів Вал», 2001. 328 с.
10. Чубіна Т. Миколай Потоцький – великий гетьман коронний. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / за заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. Вип. 2. С. 102–108.
11. Яковенко Н. Нариси історії середньовічної та ранньомодерної України: 3-тє вид., перероблене та розшир. Київ: Критика, 2006. 584 с.